

וישב (חנוכה) - המים שבבור: הביטול הנדרש בלימוד התורה

השיחה: חלק ט"ו שיחה ד' לפרשת וישב (חנוכה) • siha.beiyoune@loubavitch.fr

"ואמר רב כהנא, דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום: מאי דכתיב 'והבור רק אין בו מים'? ממשמע שנאמר 'והבור ריק' איני יודע ש'אין בו מים'? אלא מה תלמוד לומר 'אין בו מים' - מים אין בו, אבל נחשים ועקרבין יש בו".

[יש להבין דברי הגמרא: ברור שתכלית הכתוב אינו רק לספר לנו שהיו 'נחשים ועקרבין' גשמיים בבור... ולכן נבאר כעת סמליות "מים" ו"נחשים ועקרבין" במובן הרוחני העמוק].

מקור 2:

הפירוש הפנימי במאמר חז"ל זה: "מים" מרמזים לדברי תורה, כמובא בגמרא ש"אין מים אלא תורה". ועפ"ז, כשאומרים שאין יוסף השליכו אותו לבור ש"אין בו מים", הפירוש הוא שהיה חסר אצלם בלימוד התורה.

וכפי שרואים במדרש, שאחרי שמביא הדרשה הנ"ל ("מים אין בו, אבל נחשים ועקרבין יש בו") ממשיך: "בור ריק" - נתרוקן בורו של יעקב, 'אין בו מים' - **אין בו דברי תורה שנמשלו למים**... כתיב (תצא כד, ז) 'כי ימצא איש גונב נפש מאחיו [ומכרו - ומת הגנב ההוא]', ואתם מוכרים את אחיכם?!"

מקור 3:

ועפ"ז יובן הפירוש הפנימי בקביעה "מים אין בו, אבל נחשים ועקרבין יש בו": מי ש"מים אין בו", כלומר שאין בו דברי תורה - בדרך **ממילא** "נחשים ועקרבין יש בו", כלומר - הוא מתמלא בתכנים המנוגדים לקדושה⁶.

וזאת בדומה למה שמפרש הבעש"ט: "כאשר האדם מפריד את עצמו מהשם יתברך - מיד הוא עובד עבודה זרה, ולא יש דבר ממוצע. וזה 'וסרתם (מהקב"ה) - ועבדתם [אלהים אחרים]'".

ולכן מכיון שהיה חסר בתורה ("מים") אצל אחי יוסף, **ממילא** הדבר גרם ל"נחשים ועקרבין" - למסקנה שעליהם להרוג אחיהם, מסקנה שהיא לגמרי **היפך** התורה, כפי שנבאר.

אלא שיש להקשות: מילא דברי הבעש"ט (שהמתחיל 'לסור' מדביקותו בהקב"ה, מיד מגיע לעבודה זרה) מובנים, אבל למה מי שמפסיק ללמוד תורה מיד מגיע **אוטומטית** ל"נחשים ועקרבין" - מסקנות כ"כ מוטעות! האם אין מצב ביניים?

ועוד קשה: בפרשנות המקרא ישנם כמה דרכים **הלכתיות** להסביר את שיקול אחי יוסף (לדוגמא ישנו פירוש הספורנו שהם חשבו שניתן להחיל דין "רודף"⁷ על אחיהם). ואם כן,

⁵ אין מסכת גמרא המיוחדת לחג החנוכה. כל הדינים נמצאים בגמרא שבת, בהמשך לדיני נרות שבת. מזה שבאותה סוגיה מדברים על נר חנוכה וזה שבבור יוסף "אין בו מים", משמע שיש קשר פנימי ביניהם (ולא רק מכיון ששני המימראות נאמרו ע"י אותו אמורא - רב כהנא שהזכיר דרשת רב נתן בר מניומי בשם רבי תנחום וכו'. ברור שיש כאן משהו מעבר לכך).

⁶ היינו שאין כאן צירוף שני מצבים שונים - "אין מים" בבור, וגם "היו בו נחשים ועקרבין"... אלא האחד גורם את השני: מכיון ש"אין מים" - ממילא ישנם "נחשים ועקרבין" בבור - במובן הרוחני כמובן. ולכן התורה לא כתבה בפירוש ש"נחשים ועקרבין" היו בבור, מכיון שזו תוצאה ברורה מכך ש"אין בו מים".

⁷ ספורנו: "בהיותם צדיקים גמורים עד שהיו שמונת לפני ה' לזכרון, אין נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה? והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנשק בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם, והתורה אמרה הבא להרגך [השכם להרגו]".

הערה למגיד השיעור: שיחה זו עשירה מאוד במקורות, וחשובה מאוד כדי להסביר חשיבות ואופן לימוד התורה, והחילוק בין לימוד התורה ללימוד שאר חכמות העולם - להבדיל. כדאי לנצל שיעור זה, כדי לדבר עם הקהל על 'מבצע תורה' שהתחיל רשמית בקיץ תשל"ד, אבל כבר בט"ו בשבט תשל"א יצא הרבי בקריאה "לכבוש את העולם" ע"י לימוד התורה¹.

הקדמה:

בפרשתנו מסופר איך אחי יוסף התחילו בהדרגה לשנוא אותו, בגלל חלומותיו והתנהגותו, מהם הבינו שהוא רוצה למלוך עליהם, מה גם שיעקב הראה לעברו סימני חביבות מובהקים. הדברים הגיעו לידי כך, שהגיעו להחלטה שיש להיפטר מיוסף ופשוט להרוג אותו!

הם טמנו לו מלכודת כדי לתפוס אותו ולהרוג אותו. היה אמנם 'איש' (המלאך גבריאל) שניסה להתרות את יוסף בדרך על הסכנה העומדת לפניו, אבל יוסף נכנס בפועל למלכודת אחיו².

בתחילה רצו להרוג אותו, ובעצת ראובן אחיהם הכניסו את יוסף לתוך בור. האחים חשבו להשאירו שם, וראובן חשב להצילו אחר-כך. בפועל, ראובן הלך למקום אחר ובינתיים עברה שם שיירת סוחרים. יהודה הציע אז לאחיו למכור את יוסף, ובכך נגמר הסיפור. יוסף נמכר כמה פעמים עד שנחת לבסוף במצרים.

כמובן שהסיפור הזה מעלה תמיהה מרכזית: מה קרה כאן? איך האחים הגיעו למסקנה כזו חמורה שיש להרוג את יוסף? בהמשך השיעור ניווכח שהם מצאו אפילו טיעונים הלכתיים (מוטעים³) להצדיק מעשיהם, ונבין מה היה המקור הפנימי לטעותם.

כדי להבין זאת, נעצור על פרט הנראה שולי ביותר בסיפור - ה'בור' בו הושלך יוסף. נראה איך התורה רמזה בהגדרת בור זה, למהות ושורש טעותם של אחי יוסף. עפ"ז נגדיר מחדש הדרך ללמוד תורתנו הקדושה, ונבין איך נשמרים ממסקנות כה מוטעות.

בסוף השיעור, נקשר זאת למהות הנס שבחג החנוכה, החל בימים הקרובים, וכפי שמסביר השל"ה שתמיד אפשר לקשר החג הנוכחי לפרשה הנקראת באותו שבוע⁴.

מקור 1:

בפרשתנו מסופר איך אחי יוסף טמנו לו מלכודת, ומיד שהגיע אליהם **"וַיִּקְהֲלוּ, וַיִּשְׁלְכוּ אֹתוֹ הַבֶּרֶךְ; וְהַבּוֹר רֵק - אֵין בּוֹ מַיִם"**.

נשאלת השאלה (בסגנון 'תלמודי'): אם אומרים כבר שהבור בו הושלך יוסף היה ריק, למה צריכים לציין שלא היה בו מים?

אכן, רש"י מביא הגמרא במסכת שבת (באותה סוגיה בה נידונים פרטי הלכות נר חנוכה⁵) - הנעמדת על שאילה זו:

¹ ליתר מידע, עיין כתבת הרב לאופר ב'התקשרות': <https://goo.gl/SLXkVh>

² וכפי שלמדנו בשיחה בעיון בשנת תשע"ו (חלק לה, וישב חנוכה) אודות המחלוקת בין רש"י והרמב"ן אם יוסף הבין את רמז המלאך או לא. לשיטת רש"י, יוסף הבין הרמז ובכל זאת הלך ומסר נפשו, כדי לקיים מצוות כיבוד אב, שביקש ממנו יעקב למסור לו דו"ח על "שולם הצאן" וכו'. עיין שם.

³ ישנם דעות האוחזות שזה לא היה טעות בידם. אמנם, בשיחה זו, הרבי נצמד לגישה המסבירה שאמנם היה להם טיעונים הלכתיים, אבל הם טעו לגמרי, וכפי שנבאר איך הגיעו למסקנה כלי-כך מוטעית.

⁴ ובפרט שהשל"ה כתב שפרשיות 'וישב, מקץ, ויגש' שייכות במיוחד לחג החנוכה, וזהו לשונו: "באלו שלשה הפרשיות חלו ימי חנוכה או לפניהן או לאחריהן, ולכל זמן ועת לכל חפץ, כי בודאי גלגול המועדים של כל השנה, הנה אלה מועדי ה', הן מועדי דרבנן או תעניות וט' באב, **בכולן יש שייכות לאותן הפרשיות שחלות בהן, כי הכל מיד ה' השכיל**".

איך אפשר להבין קביעת המדרש ש"אין בו מים" - "אין בו דברי תורה"? הרי אחי יוסף (אמנם טעו, אבל) **התחשבו** בהלכה בשעת מעשה, וא"כ, בהחלט "היו בהם דברי תורה!" [ומכך משמע שפירוש "אין בו מים", אינו שהיהודי אינו **לומד** תורה, אלא שלומד - אבל לא בבחינת **"מים"**, וכפי שנבאר].

מקור 4:

ובכן, התורה נמשלה בכלל לכמה דברים (לחם, יין, שמן כו') וכל דבר מסמל תכונה וגדר שונה בתורה. בנוגע ל"מים" - ה"מים" אינם משל **לעצם** לימוד התורה, אלא **לביטול ושפלות האדם** הנדרשים ממנו בשעה שלומד את התורה.

וכמובא בגמרא: "למה נמשלו דברי תורה ל'מים'? לומר לך: מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך⁸, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה".

ועפ"ז מובן שאח"י יוסף אכן למדו תורה והתחשבו בהלכה, אבל היה חסר בלימודם הביטול הנדרש מהם **לפי ערך מעלתם**⁹, ולכן הגיעו לטעות כה חמורה.

אלא שעדיין נשאלת השאלה: הרי הם למדו בפועל! וגם אם היה זה ללא **ביטול** - למה אומרים **שאוטומטית** מגיעים לטעויות?¹⁰

מקור 5:

והביאור בזה: **עיקר** מטרת לימוד התורה (אינה כדי ללמוד עוד דבר חכמה... - אלא) כדי ליצור קשר עם הקב"ה - **נותן** התורה.

ובכן, כל זמן שהאדם הוא מציאות לעצמו - אין בכוחו לגשר על הפער שבין הנברא המוגבל לבורא הבלתי-מוגבל; רק כשהוא מביא את עצמו לידי ביטול מוחלט, ובכך פורץ את מגבלות אישיותו - יכול הוא להתחבר אל הבורא.

וכפי שאומרים בתפילת 'אלוקי נצור': "וְנִפְשִׁי כְּעֶפֶר לְכֹל תְּהִיָּה, (ורק אחר כך אפשר לדבר על -) פֶּתַח לְבִי בְּתוֹרָתְךָ"¹¹.

מקור 6:

מכאן נובעת חשיבות לימוד התורה (לא רק באמצעות המחשבה, אלא גם) **בדיבור**, כנפסק בשולחן-ערוך אדה"ז¹². בעצם, יתירה מזו מובא בגמרא: "אם [התורה] ערוכה ברמ"ח אברים שלך - משתמרת, ואם לאו - **אינה משתמרת**"¹³. היינו שישנה חשיבות 'לחיות' את הלימוד בפה ובכל איברי הגוף¹⁴!

⁸ התהליך הטבעי של מים הוא לרדת מן השמים עד כמה נמוך שאפשר (מי תהום)... לעומת טבע האש, שהתהליך הטבעי שלו הוא לעלות מעלה-מעלה...
⁹ הרבי מביא משל לכך מההשתחוואות בעמידה: בעוד שליהודי רגיל נאמר בגמרא שיש לשחות רק "באבות תחלה וסוף, בהודאה תחלה וסוף", ואם היהודי רוצה לשחות בשאר הברכות "מלמדין אותו שלא ישחה", מ"מ, באותה גמרא נקבע ש"המלך - כיון שכרע [בתחילת העמידה] שוב אינו זוקף" בכל העמידה! וזאת מכיון שהוא צריך לביטול יותר חזק - **לפי ערך מעלתו**!

¹⁰ מילא אם אומרים שבגלל הגאווה יוכל **אולי** לטעות יותר מהר בלימודו - עדיין יהיה מובן. אבל לומר **שאוטומטית** טועים בגלל חוסר ביטול? אתמהא!

¹¹ דלכאורה: לימוד התורה דורש רגש וחיות, וזה הרי היפך העניין של ביטול? אלא שהביאור הוא כנ"ל: בלי ביטול מוקדם, אי אפשר להתחיל ללמוד תורה! התורה אינה כשאר חכמות העולם בהם ה'ביטול' לדבר החכמה הוא דבר טוב אבל גם בלעדיו אפשר להסתדר, משא"כ בלימוד התורה, שהיא כ"כ נעלית מאיתנו שאם האדם לא מתבטל אליה, אינו שייך בכלל להבין אותה.

¹² הלכות תלמוד תורה ב, יב: "וכל אדם צריך ליזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד בין במקרא משנה ותלמוד אלא אם כן בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר. **וכל מה שלומד בהרהור לבד ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא אינו יוצא בלימוד זה ידי חובת מצות ולמדתם אותם**".

¹³ הדברים מגיעים עד כדי כך שממשיכה הגמרא שם: "תנא: תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהיה שונה בלחש, לאחר שלש שנים **שכח תלמודו**".

¹⁴ להמחיש את העניין: אם ניכנס לספרייה ציבורית, נראה מאות אנשים לומדים רק עם עיניהם ושכלם, כמעט ללא דיבור (מיד שמתחילים לדבר יהיה

לכאורה נשאלת השאלה: למה רוצים שהאדם יחיה את לימודו (דבר שכלי) עם פיו ואיברי גופו הנחותים משכלו?

וע"פ הביאור הנ"ל מובן: כל עוד לימוד התורה הוא באמצעות כוחות השכל הנעלים - האדם נשאר עדיין במציאותו שלו, ואינו יכול לקלוט את תורתו של **הקב"ה**; רק כשהוא משלב בלימודו את איברי גופו הנחותים יותר, ובכך הוא יורד כביכול ממעלתו ומבטל את מציאותו - אז יכולה תורתו של הקב"ה להיקלט בנפשו בפנימיות.

מקור 7:

זוהי הסיבה שמי שאין בו ביטול (ה"מים" שבתורה) - חסר לו הקשר להקב"ה - **נותן התורה**, ובהעדר קשר זה הוא הופך להיות **מנגד** לקדושה ("נחשים ועקרבים יש בו").

וזוהו ביאור דברי המדרש על חסרון אחי יוסף: אצלם לא היה הביטול הנדרש (לפי גודל מעלתם) בשעת לימוד התורה, והדבר הוביל אותם למסקנה מוטעית ביחס ליוסף.

מקור 8:

הטעם לכך שעניין זה מופיע דווקא בפרשתנו: חשיבות זו של ה"מים" (הביטול) שבתורה התחדשה בעיקר בשעת מתן תורה, שבה הקב"ה "נתן לנו את **תורתו**" - בניגוד ללימוד התורה של האבות, שהיה רק לפי כוחו של **הנברא**; ולכן מופיעה הוראה זו בפרשת מכירת יוסף, שהיתה הכנה לגלות וליציאת מצרים, שתכליתן - מתן תורה.

וזוהו ביאור דברי חז"ל "בתחילה היה משה לומד תורה **ומשכחה**, עד שניתנה לו במתנה": אמנם האבות למדו תורה גם לפני מתן תורה, אבל היתה זו תורה שלפי ערכם **כנבראים**; התורה שלמד משה, לעומת זאת, היתה תורתו של **הקב"ה**, ולכן משה - כנברא מוגבל - לא היה בכוחו לקלוט אותה, עד שהקב"ה עצמו העניק לו יכולת זו.

וכן הוא גם בנוגע לכל יהודי, שתורתו של הקב"ה **נקלטת** בו בפנימיות ("משתמרת") לפי ש"נתן לנו את תורתו" - הקב"ה נתן את התורה בדרך **מתנה** - לכל יהודי.

מקור 9:

לפי כל האמור יובן הקשר בין מאמר חז"ל זה לעניינם של ימי החנוכה (שבהם עוסקת הסוגיא בגמרא שם)¹⁵:

היוונים לא התנגדו **לעצם** לימוד התורה, אלא ביקשו (כמובא בנוסח 'ועל-הניסים') "להשכיחם תורתך" - להשכיח את העובדה שהתורה היא תורת ה'. ולכן הם לא **איבדו** את השמנים (בחינת חכמה), אלא **טימאו** אותם, כלומר - הם שאפו לנתק את התורה מקדושתה ומשייכותה לנותן התורה.

זוהי משמעותו של נס הדלקת המנורה בשמן **טהור** - ניצחון תורתו של **הקב"ה**, שרק באמצעותה ניתן להישמר מ"נחשים ועקרבים" (כמרוזז בכך שזמן הדלקת נרות חנוכה הוא "עד דכליא ריגלא דתרמודאי" - סילוק וביטול האפשרות למרידה בקב"ה), עד שמאירים חשכת הגלות ומביאים בפועל את הגאולה האמיתית והשלימה בקרוב ממש.

מישהו שיזכיר לך ש'כאן לא מדברים...'. משא"כ כשנכנסים למקום תורני (ישיבה) וכו', מה רואים? יהודים צועקים, מתנועעים בגופם! נשאלת השאלה: מה קורה כאן? הרי לומדים עם הראש, ולא עם הידיים והרגליים! ועל זה יחדש כאן הרבי, שהתכלית בכך הוא כדי לא להמחיש **ביטול** הלומד.

¹⁵ הביאור מובא בשיחה מאוד בקצרה, וכדאי להאריך בעל-פה בביאור החידוש שבנס חנוכה, כמובא בארוכה בחסידות (ובפרט בלקו"ש חלק ג' - חנוכה).